

Történelem és műemlékvédelem

Csizmadiának lyukas a csizmája?

Néhány éve az Országos Műemléki Felügyelőség kiadta a *Dísz tér 4-5. szám* alatti székházát a Várban, s helyreállította saját céljaira az egykori angol követség Tánácsics utca 1. számú épületét. A régi házat a Középpülettervező Vállalat kapta meg. Az épület renoválása, főként az elagott vezetékek cseréje során a kapualjban pompás ülőfülkesor került napvilágra. Nemcsak szépen formált, elegáns megoldása volt szembeötölő, hanem nagy történelmi jelentőségű lelet is volt: részletformái a XIII. század második feléről árulkodtak. Azt bizonyította, hogy nem sokkal a tatárjárás után a budai várhegyet már ideig beépítették, s nem is valami egyszerű épület, hanem igényes, gazdag tulajdonos háza állhatott itt.

A váratlan lelet természetesen rosszmájú megjegyzéseket is kiváltott. Amíg a műemléki szervezet használta az épületet, addig még műemlékké sem nyilvánították, de mihelyt új tulajdonost kapott, előbukkan-tak rejtett értékei. A tétel első része igaz; hányszor elmond-tuk hazai és külföldi vendégeinknek a címül adott szólásmondást: csizmadiának lyukas a csizmája. A Várnegyedben, ahol úgyszólván minden ház műemlék, éppen az országos műemléki szervezet székel egy jellegtelen épületben. S bár a lelet felbukkanása után magunkra vállaltuk a kapualj műemléki helyreállítását, az igazság mégsem a rosszmájúság oldalán van. Nem sokkal később a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Fortuna utca 4. számú házában ugyan-ez történt. Az esztergomi káptalan — később a Fortuna vendéglő — nagyméretű késő-barokk háza három középkori lakóház romjainak felhasználásával épült. A múzeumépület felújítása során gótikus kapuk, ülőfülkék kerültek elő a különben jellegtelen termék vakolata alól.

Nem nehéz megtalálni minderre a magyarázatot. A budai várnegyed helyreállítása során a legtöbb házat módszeres tudományos kutatás alá vették s annak eredményeit a helyreállításkor természetesen értékesítették. Néhány kevésbé sérült házat azonban a Budán kialakult építészettörténelmi kutatás előtt helyreállították, s akkor még senki sem sejtette, mi minden rejlik a vakolat alatt. Ez volt a *Dísz tér 4-5. számú ház esete is.*

Az egyemeletes épület helyén a középkorban két kisebb lakóház állott, melyek romjából Venerio Ceresola császári építőmester — egyébként maga is budai háztulajdonos — a kremsmünsteri apátság számára házat épített. A házból később pápai nunciatúra lett, s mint ilyen vészelté át a Buda felszabadítását megelőző ostromot. A békeszerződés értelmében a magyar államra hárultak — többek között — a külföldi követségek épületeinek helyreállításai is. Az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak egyetlen ilyen feladat jutott, s bár jól tudták, hogy pápai nunciusz érkezése nem nagyon várható, a kisebb sérüléseket szenvedett házat gyorsan helyreállították. Az épületet 1949-ben a Középpülettervező Vállalat várí műterme kapta meg. Innen irányította Janáky István a Palota, Metzner Lajos a Várnegyed helyreállítását. (Kevesen tudják, hogy a házat eredetileg a műemléki szervezetnek ajánlották fel, de ezt a VKM visszautasította.) A gyors helyreállítást természetesen nem előzhette meg — akkor még ki sem alakult — építészettörténelmi kutatás.

Említettem, hogy Buda, pontosabban a Várnegyed volt az új műemléki kutató-helyreállító módszer katlana. A háború pusztításai nyomán a lehullott vakolatok alól itt tűntek fel gótikus fővárosunk megmaradt nyomai. Innen terjedt el ez a módszer ország-szerte, s hozott az elmúlt évtizedek során annyi új eredményt, gazdagította építészettörténelmünket, művészettörténelmünket annyi új értékkel. Nyomán ma már új művészettörténelmet lehet és kell írni a középkori, a reneszánsz, sőt a török kori Magyarországról, mint azt az Országos Műemléki Felügyelőség Tánácsics utcai székházában a napokban megnyílt kiállítás, ha vázlatosan is, de világosan bizonyítja.

A műemléki tudományos kutatás új rendszere lényegében régészeti módszer. Korábban is alkalmazták föld alatt rejtőző középkori, reneszánsz épületek feltárásakor, helyreállítások során — a felszínen álló épületeknél azonban csak az elmúlt évtizedekben. Az épület ugyanis magában hordja építésének történetét. A magyar társadalom — még vezető rétege sem — nem volt oly gazdag, hogy építkezése előtt telken tabula rasa-t csinálhasson, ha nagyobb, szebb, kényelmesebb házat, palotát kívánt magának. Még a leggazdagabb magyar főúr, a fényesnek nevezett Eszterházy Miklós, több száz ezer holdas hitbizomány ura is vadászházának átalakításával, toldásával építette ki a „magyar Versaliát”, legnagyobb és legpompásabb kastélyunkat. Hát még a városi polgárok, akik a török után települtek le Budán, vagy az 1676-os tűzvész után építkeztek Sopronban.

Ha tehát az épületeket takarékosan újabb kori vakolatot — mely gyakran csak a kevésbé módos tulajdonos új stílusú házában homlokzatarcchitektúráját alkotta — eltávolítjuk (óvatosan, mert nemegyszer még a polgári házakban is falfestmények kerülnek elő), az egymáshoz „varratokkal” kapcsolódó falrészek részletesen szólnak a ház, a templom építéstörténetéről. Az újonnan épített falakat ugyanis nem nagyon lehet „bekötni” a már állókhoz s ezek a falelválások, az eltérő anyagok elárulják, mit építettek korábban, s mit építettek később hozzá. Elárulják tehát a ház, a templom építéstörténetét.

Sokszor említettem már, hogy a magyar műemlékvédelem szemünk láttára folyó hatalmas lendületű munkájában ez az egyik sajátosság. Külföldön is alkalmazzák a háború óta, jelentősége azonban Magyarországon, véleményem szerint, sokkal nagyobb.

A magyar történelmet úgy is meg lehetne írni, mint a pusztítások sorozatát. Felesleges az olvasót terhelni a tatárjárás, a török hódoltság, főként azonban a XVIII. század közepe után a barokk nagy építkezéseinek pusztításaival. Ismert tények ezek, de újfent hangsúlyozni kell, hogy a magyar társadalom sohasem volt olyan jómódú, hogy a pusztulás után új helyen, vagy mindent lebontva építkezzen.

Ha tehát meg akarjuk ismer-ni múltunk művészeti hagyatékát, úgy kell azt kiásni a föld alól, faragott kövek százaiból összerakni, mint a visegrádi kutakat, kihámozni az újabb kori vakolatok alól, mint Budán, Sopronban, lassan pedig az egész országban, Székesfehérvárott, Győrben, Vácott is történik.

Van azonban ennek a módszernek a helyreállítás szempontjából is jelentős következménye: a tudományos alapot adja ahhoz, hogy ne légből kapott várakat építsünk, soha

nem volt tornyocskákkal díszített palotákat, vagy a tervező által megálmodott polgárházakat. A tudományos kutatás a történelmi valóságot mutatja be a helyreállító szakembereknek s arra kényszeríti őket, hogy a valóságot tárják fel, azt mutassák be és a tudományos igazsággal tanítsák valós történelemre a helyreállítások szemlélőit.

A Várnegyedben megnyílt kiállítás azonban még valamire felhívja a figyelmet, utaltam már rá: művészeti tárgyaink, anyagi kultúránk gazdagodására. S itt nemcsak az építésre gondolok, hanem az azzal összefüggő társzművészetekre, főként azonban az iparművészetre, melyek XIV—XVIII. századi gazdag anyagát igazándiban a nagy műemléki feltárások nyomán ismertük meg. A mindennapi használatra szolgáló kerámia mellett a szobrászi művészeti kályhacsempéig, a paraszti üvegtől az importált velencei tárgyakig, a csontfaragványokon át a különböző fémtárgyakig. Egy budai kút középkori emlékek mellett addig nem ismert, bőrből készült ruházati tárgyakat szolgáltatott. A sárospataki templom sirjaiból eddig nem ismert ruhák kerültek elő, a veszprémi székesegyház sírjából XVII. század végi női ruha.

Megszaporodtak falfestményeink. Ki tudta, hogy az egyik budai ház falán világi táncosokat ábrázoló jelenetek voltak? A csarodai kis falusi református templom falán a XVII. századi népies díszítőművek alatt Árpád-kori freskók, a keszthelyi egykori ferences templom faláról pedig XV. századi jelenetek egész sora került elő.

A festett díszítésről szólva, meg kell említeni, hogy Sopronban e téren is nagy meglepetések értek. Senki nem gondolta, hogy a szukatúrától elfedve, a házak emeletein gyakorta megvan az eredeti fagerendás mennyezet, még kevésbé azt, hogy a gerendák között reneszánsz ornamentikával festett deszkák, mint a Lenin körút 7. számú, úgynevezett Rejppál-házban.

A visegrádi Anjou-kutakról már szóltam. Siklóson egy általunk még csak nem is álmódott gótikus erkélyt és festett díszítést lehetett helyreállítani a Garaiak egykori várának ma jellegtelen falán. Nem túlzás tehát, ha azt írtam, hogy az elmúlt évtizedek műemléki helyreállításai nyomán újra lehet, sőt kell írni a magyar művészet történetét. Nemcsak a gazdagodásunk jelentős, hanem az is, hogy a korszerű tudományos módszerhez új anyag is áll rendelkezésre.

A műemlék-helyreállítások során folytatott tudományos kutatások tehát nem remélt tágasra nyitották művészetünk történetének horizontját; talán nem elfogultság, ha hozzáteszem, legalább ilyen fontos, hogy az ennek során feltárt adatok, emlékek módot adnak a korszerű, tudományos helyreállításra.

Dr. Dercsényi Dezső